

e-Devlet Süreçlerinde Yerel Yönetimlerin Arşiv Hizmetleri ve Arşivcilerin Değişen Rollerini

Araş. Gör. Şahika Eroğlu

Hacettepe Üniversitesi, Türkiye, sahikaeroglu@hacettepe.edu.tr

Öz

Teknolojik değişimlerden etkilenen kamu yönetimleri, iş süreçlerinin modernleşmesine yönelik bir reform olarak algılanan e-devlet modelini benimsemiştir. Kamu kurumlarında değişen iş süreçleriyle birlikte kamunun önemli yapıları da değişime uğramış ve çağa uygun yöntem ve tekniklerle gelişmeye başlamıştır. Kamu yönetimlerinin en temel yapılarından biri olan yerel yönetimler de söz konusu değişikliklerden etkilenmektedir. Kamu hizmetlerinin temelini oluşturan arşivler ve arşivcilere yönelik görev ve sorumluluk tanımları dijital çağın gerekliliklerine uygun bir şekilde evrilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada e-devlet süreçlerinde yerel yönetimlerde değişen arşiv hizmetleri ve arşivcilerin değişen rolleri literatüre bağlı olarak değerlendirilmektedir. Çalışma sonuçlarında yaşanan gelişmelere bağlı olarak yerel yönetimlerin arşiv hizmetlerindeki yeni anlayışlara ve bu anlayışlar içerisinde arşivcilerin rollerine yönelik önerilere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: e-Devlet, yerel yönetimler, arşivler, arşivciler, arşiv hizmetleri.

Giriş

Resmi belgeler kamu bilgisinden yararlanmayı sağlayan toplumun önemli kaynaklarından biridir. Genel olarak kurumlarda karar verme süreçlerinde (rutin kararlardan, gelecek stratejilerine kadar) kurum arşivlerinden sıklıkla yararlanılmaktadır. Bu çerçevede karar verme süreçlerinde kullanılan bilgilerin büyük bir bölümünün kuruma ait bilgilerden oluşması nedeniyle bu bilgilerin yeniden kullanımı adına kayıt altına alınması önemlidir (Kandur, 1998). Günümüzde kamuda yönetim ve organizasyon anlayışlarının teknolojinin etkisiyle değişmesi, arşiv kurumlarında da değişimini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede yaşanan

dönüşümlerin uygulaması olan e-devlet hizmetlerinin verimli ve güvenilir bir şekilde yürütülmesi kamusal belgelerden türeyen birincil bilgi kaynaklarının doğru yönetiminin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Yönetim olgusunun hesap verilebilirlik, şeffaflık, verimlilik, katılım ve insan hakları gibi bilgi edinme haklarının da temelini oluşturan bileşenlerden oluştuğu bilinmektedir. Bu bağlamda tüm bu bileşenler kamu kurumlarının birbirleriyle ilişkilerinde ve vatandaş ile ilişkilerinde örgütsel çevresini oluşturmaktadır (Ndenje-Sichalwe, 2011). Söz konusu örgütsel çevrenin fonksiyonlarının temelini belge yönetim sistemleri oluşturmaktadır. İyi bir belge yönetimi uygulaması kurumlarının politika, faaliyet ve işlevlerini belgelemenin yanı sıra karar verme ve hesap verilebilirlik süreçlerinde güvenilir kaynaklar sağlama özelliğini taşımaktadır (International Records Management Trust, 2009).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler yönetim süreçlerini de etkileyerek, yönetimlerin çevrimiçi ortamlarda yürütülen bir süreç haline almasına neden olmuştur. Kamu yönetimi süreçlerinde söz konusu değişimlerin uygulaması olan e-devlet modeli ile ilgili genel stratejiler değerlendirildiğinde; bu stratejilerin yönetimleri güçlendirme, bilgi kaynaklarının korunması, erişilmesi ve yeniden kullanılmasına yönelik olarak şekillendiğini görmekteyiz. Bu kapsamda söz konusu stratejiler ve gelişen teknolojiler çerçevesinde kurumlarda belge yönetim süreçleri de elektronik ortamlarda yürütülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede değişen kamu anlayışları ve hizmetleri doğrultusunda resmi arşivlerde de arşiv yönetimine yönelik yeni ihtiyaçların oluştuğunu gözlemek mümkündür. Teknolojinin gelişmesi ve buna paralel olarak değişen yönetim süreçlerinde resmi arşivlere yönelik görev sorumluluk tanımları değişmektedir.

Arşivler geleneksel anlamda basılı evrakların yönetimiyle ilgili ilkeleri benimseyen kurumlar olarak nitelendirilebilir. Ancak yaşanan gelişmeler ve e-devlet süreçleriyle elektronik belge yönetimi, uzun süreli koruma ve yeniden kullanım gibi konular arşivlerin çalışma alanına girmiş ve geleneksel boyutlarının dışına çıkmıştır. Bununla birlikte geleneksel anlamda arşivcilerin sorumlulukları, belgelerin taşıdığı değer ve gelecekte kullanım durumunun analiz edilmesi ve bu doğrultuda basılı ortama yönelik koruma kararlarının verilmesiyle ilgili süreçleri kapsamaktadır. Değişen koşullarla birlikte bu sorumlulukların kapsamı genişlemiş; entelektüel

mülkiyet hakları, kişisel bilgilerin gizliliği, erişim yönetimi, delil niteliğindeki dijital materyallerin bütünlüğünün korunması ve doğrulanması gibi konuları da içeren bir yapıya dönüşmüştür (Gilliland-Swetland, 2000; Jimerson, 2007).

Çalışmada teknolojinin ve yeni kamu anlayışlarının arşivleri ve arşivcileri hangi noktalardan ve nasıl etkilediği literatüre dayalı olarak betimlenmektedir. Bu kapsamda çalışmada arşivcilerin profesyonel boyutta, bilgi teknolojileri ve dijital koruma yaklaşımları, beklentileri ve endişeleri örnekler ışığında değerlendirilmektedir. Çalışma sonuçlarında e-devlet uygulamaları kapsamında yerel yönetimlerdeki arşiv hizmetleri ve bu hizmetlerin yönetim süreçlerine etkileri, arşivcilerin değişen rolleri öne çıkarılmakta ve dikkat edilmesi gereken noktalar vurgulanmaktadır.

e-Devlet Süreçlerinde Bilgi Edinme ve Yerel Yönetimlerde e-Devlet

Küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ile hız kazanan değişim toplumların gerek sosyo-ekonomik gerekse kültürel hayatında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Bu süreçler hem sosyal hem kültürel anlamda değişimleri beraberinde getirirken diğer yandan yönetimlerde de dönüşümlere neden olmuştur. Kamu hizmet sunumlarına farklı bir bakış açısı ortaya konmuştur. Günümüz kamu yönetimi anlayışında saydamlık, açıklık, katılımcılık, hesap verebilirlik, esneklik, kamu kaynaklarının kullanımında etkinlik ve verimlilik yükselen değerler olarak yerini almıştır. Küresel değişim dinamiklerinin etkileri ile birlikte kamu yönetimi süreçlerinde meydana gelen değişimler yönetimlerde “İyi Yönetişim” kavramını ortaya çıkarmıştır. Yapılan tanımlarda kavramın ortaya koyduğu süreçler vurgulanmıştır. Kavram klasik hiyerarşik yönetim anlayışından farklı olarak tüm toplumsal aktörlerin karşılıklı işbirliği ve uzlaşmasına dayanan, yönetimlere katılımı ve sivil toplum kuruluşlarını ön plana çıkaran, yönetimlerde şeffaflık, açıklık ve hesap verme sorumluluklarını temel alan teknolojik gelişmelerle uyumlu bir ekonomik ve siyasi düzen anlayışını (Toksöz, 2008) ifade etmektedir.

Bu bağlamda iyi yönetim, yönetimlerin şeffaflığıyla başlayan hesap verilebilirliği ile devam eden ve yönetim süreçlerinin verimliliği, etkililiği, tutarlılığı ve bu çerçevede yönetilenlerin yönetimlere katılımları ile sonuçlanan bir süreçtir. Literatürde

iyi yönetim kavramının açıklık, katılımcılık, hesap verebilirlik, etkililik ve tutarlılık olmak üzere beş ilkedен (Kesim ve Petek, 2005) oluştuğu belirtilmektedir. Genel olarak değeriendirildiğinde bahsi geçen ilkelerin modern yönetimlerin temeli olan bilgi edinme hakkına dayandığı vurgulanmıştır (Dikopoulou ve Mamma, 2011). Yönetimlerin şeffaflığı, hesap verilebilirliği süreçlerinin gerçekleşmesinin bilgi edinme hakkı sağlanmadan ortaya konamayacağı açıktır. Bilgi edinme hakkı vatandaşların kamu kurumlarının faaliyetlerinden ve kendilerine yönelik eylemlerinden bilgi sahibi olmalarıdır (Dikopoulou ve Mamma, 2011). Demokratik devletin en başta gelen ilkelerinden, açık ve sorumlu yönetim ilkesine göre bilgi edinme hakkı, bir başka çalışmada, yönetimlerin faaliyetlerinin halkın gözü önünde yapılması ve yurttaşların istedikleri bilgilere ulaşabilmelerinin sağlanması (Mazebe ve Sebina, 2003) olarak da görülmektedir. Bu çerçevede iyi bir bilgi edinme hakkı uygulaması belge yönetim sistemleriyle de bağlantılı olarak kamu bilgilerinin şeffaflığı ve erişilebilirliği ile doğru orantılıdır (Dikopoulou ve Mamma, 2011), diye ifade edilmektedir.

Günümüzde kamu yönetimi uygulamaları devlet ile vatandaş arasındaki ilişkiyi daha çok hiyerarşik bir düzen içinde gören bir anlayıştan çıkıp şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin temel alındığı modern teknolojilere uygun bir anlayışı benimseyen bir boyuta geçmiştir. Söz konusu yönetim anlayışları e-devlet kanalıyla hayata geçmektedir (Klareld, 2015). Bu kapsamda e-devlet uygulamaları, özellikle kamu yönetimlerinde hesap verebilirliğin ve saydamlığın sağlanabilmesi açısından önem arz etmektedir. Nitekim e-devlet, devletin rolünün yeniden düşünülmesi olarak ifade edilirken e-devlet uygulamalarının modern koşullarda bir tercih değil, iyi yönetim için zorunluluk olacağı belirtilmiştir (Akgül, 2016). Genel olarak kamu hizmetlerinin teknolojik platformlar aracılığı ile yürütülmesi olarak tanımlayabileceğimiz e-devlet kamusal bilginin paylaşımına ve erişimine imkan tanıyan yapısıyla, işbirliği, yönetimlere katılım ve yenilik süreçlerine de katkı sağlamaktadır (Klareld, 2015). Bu bağlamda e-devletin kamusal bilginin üretimi, yönetilmesi ve erişimini kolaylaştıran bir yapı olduğunu görmekteyiz.

Daha iyi bir demokrasi anlayışının gelişmesi üzerine kurulu olan e-devlet uygulamaları kapsamında kurumların resmi belgelere ve bilgilere yönelik doğru yönetim uygulamaları önemlidir. Bu çerçevede söz konusu bilgi ve belgelerin uzun

süre korunmasının yanı sıra belge yönetimi esaslarından (sağlama süreçlerinden, güvenlik süreçlerine, kullanım ve yeniden kullanım süreçlerine kadar) yararlanılmaktadır. e-Devlet uygulamalarıyla ayrıca vatandaşların yönetimlere katılarak demokrasi mekanizmasında aktif rollere sahip olmalarına ve yönetimlerin şeffaflığına yönelik imkanlar sağlanmaktadır (European Commission, 2015; Spirakis, Spiraki ve Nikolopoulos, 2010, s. 75). e-Devlet uygulamaları kamuda şeffaflığı artırmak ve kamu bilgilerinin erişilebilirliğini sağlamak amacıyla taşımaktadır. Diğer yandan e-devlet genel anlamda yazılım ve donanım teknolojileri, e-devlet adaptasyonu ve etkileri, e-devlet politikaları, e-devlette yönetim, e-devlet uygulamaları gibi konularla anılırken sadece bu başlıklar altında incelenmesinin yetersiz olduğu literatürde de bahsedilmektedir (Berger ve Rose, 2015). Bu çerçevede, arşiv ve belge yönetimi çalışmalarının; kamu bilgilerinin güvenilirliğinin sağlanması ve e-devletin kamu yönetimlerinin temel kaynağı olan belgeler aracılığıyla desteklenebilmesi açısından e-devlet süreçlerinin doğal bir parçası olduğu vurgulanmıştır. (Berger ve Rose, 2015). Bu noktada e-devlet süreçlerinde beklenen amaçlara ulaşabilmek için bilgi yönetimi ile bütünlük bir yapılanmanın gerekli olduğunu söylemek mümkündür (Klareld, 2015).

e-Devlet uygulamalarının önemli bir bileşeni olan elektronik belge ve arşiv uygulamalarıyla belgelerin üretimi, kullanımı, kontrolü ve korunmasına yönelik süreçler klasik idari rutinleri değiştirerek farklı bir yaklaşım getirmiştir (Eroğlu, 2013). kamu kurumlarının da e-devlet uygulamalarıyla birlikte arşivlerine yönelik görev ve sorumluluklarında değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerden birinin elektronik belgelerin sürekli kopyalanma ve güncellenme durumu nedeniyle orijinalinin korunmasının mümkün olmaması ve bu nedenle belgelerin elektronik kayıtlarının çoğaltma yeteneğinin korunmasıdır (Duranti, 2001a, s. 52). Bu kapsamda gelişmelerle birlikte geleneksel belge koruma yaklaşımları teknolojik boyutta şekillenmeye başlamıştır.

e-Devlet uygulamaları ile birlikte vatandaşların yönetimlere katılımları artırılırken, aynı zamanda vatandaşlar hizmet talep eden, hizmetleri değerlendiren ve yönlendiren bir role sahip olmuşlardır (Serenli, 2013). Bu çerçevede kamu hizmetlerinin tüm alanlarında etkililiğini sürdüren e-Devlet hizmetleri yerel yönetim hizmetlerin de niteliğinin ve kalitesinin belirleyicisi olduğu ifade edilmektedir (Serenli, 2013). Bu bağlamda yerel

yönetimlerin de her geçen gün artan ve karmaşıklaşan taleplerle karşı karşıya kaldıkları vurgulanmaktadır (Saraçbaşı, 2010). Değişen yönetim anlayışları ve bu doğrultuda ortaya çıkan e-devlet uygulamaları ile birlikte teknolojik gelişmeler yerel yönetimlerin çok yönlü hizmet vermelerine yönelik yeni imkânlar ve çözümler getirebilmektedir (Erdal, 2003). Bu doğrultuda yerel yönetim hizmetlerinde e-devlet uygulamalarıyla aşağıdaki hedeflere ulaşılması öngörülmektedir (Saraçbaşı, 2010; Yıldırım ve Öner, 2004):

- Var olan hizmet süreçlerinin geliştirilmesi
- Vatandaş etkileşimli hizmet sunumlarının gerçekleştirilmesi
- Yerel hizmetlerin daha iyi, daha uygun maliyetli ve daha erişilebilir hale getirmek
- Yerel demokrasi kültürünün gelişmesini sağlamak
- Bilgi teknolojilerinin kullanımı ile vatandaş ve işletmelere etkin biçimde hizmet sunumunun sağlanması ve iletişim süreçlerinin güçlendirilmesi

e-Devlet Kapsamında Yerel Yönetimlerde Belge Yönetimi ve Arşiv Hizmetleri

Yönetim anlayışlarındaki gelişmelerin e-devlet süreçlerinin ana nedeni olarak görülmesi nedeniyle bu süreçlerde bilgi ve belge yönetimine yönelik çalışmaların nasıl etkilendiği önemli bir konudur. Belgelerin üretim yöntemlerinin değişmesiyle birlikte kurumlar geleneksel hiyerarşik ve stabil belge üretme ve kullanma yapılarından farklı bir arşiv anlayışıyla yönetilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla belgelerin yaşam döngüsünde son işlem olan arşivleme de elektronik sistemlerle birlikte belgenin üretilme sürecine taşınmıştır (Cook, 2007). Bu durum bilginin yönetimine yönelik yasal ve teknik konuları etkilemiştir.

Günümüzde yönetimler, bilgilerin etkin bir şekilde yönetimi ve kullanılabilmesinin doğru yapılandırılmış belge yönetimi uygulamalarına dayandığını farketmektedir. Kamu yönetimlerinde karar süreçlerinde, eğitimi geliştirmeye yönelik eylem planlarında, sağlık ve ekonomi politikaları, adaletin sağlanması, çevrenin korunması, gizliliğin sağlanması veya artırabilecek birçok kamu yönetimi amacıyla yüksek kalitedeki bilgi ve belgelerin önemi büyüktür (International Records Management Trust, 2004). Belgeler e-devlet ve bilgi edinme kanunlarının başarıları için temel kaynaklardır. e-Devlet kapsamında

kullanılan elektronik bilgi sistemleri belgelerin tanımlanamadığı, erişilemediği veya kullanılmadığı sürece başarısız sayılır. Yapılan çalışmalarda söz konusu sistemlerde belgelerin doğru olmayan yöntemlerle depolandığında ve ilgili diğer belgelerle ilişkilendirilmedikçe başarısız sayılacağı, dahası kamu bilgilerinin ve belgelerinin bütünlüğü, tamlığı ve doğruluğu sağlanmadığı sürece vatandaşların yönetimlere güvenlerinin sağlanamayacağı belirtilmektedir (Rahman, 2007). Bu çerçevede güvenilir belgeler üretmenin önemli olduğunu ifade edebiliriz. Diğer yandan konuya yönelik çalışmalarda modern yönetimlerde öne çıkan açıklık anlayışının temeli olan bilgi edinme kanunlarının uygulanmasının, belgelere erişimin olmadığı veya güvenilir belgelerin sunulmadığı durumlarda başarısız olacağı ifade edilmektedir (International Records Management Trust, 2011).

Belgeler kurumlar açısından değerli bilgi varlıklarıdır. Bu çerçevede belgelerin diğer insan kaynakları ya da finansal varlıkların yönetimleri gibi düzenleyici bir çerçevede yönetilmeleri gerekmektedir. Bu noktadan hareketle yönetimlerde e-devlet çerçevesinde ele alındığında belgelerin yönetsel karar verme mekanizmalarında, program geliştirme süreçlerinde ve hesap verilebilirliğin sağlanmasında önemli rolleri vardır (International Records Management Trust, 2011). Kurumların e-devlet süreçlerinde belge yönetimi stratejilerinin içermesi gereken hususlar şunlardır:

- Kurumsal karar ve eylemlerin dokümantasyonu için rehberlik
- e-Mail ve diğer elektronik ofis dokümanlarının yönetimine yönelik prosedürler
- Belgelerin sınıflandırılması, muhafaza koşulları ve imha programlarının standartları
- Bilgi ve iletişim sistemlerine belge sağlanması belgelerin korunmasına yönelik fonksiyonel gereklilikler
- Güvenilir dijital koruma alanlarının yaratılması için rehberler ve gereklilikler
- Dijitalleştirilmiş elektronik belgelerin yasal durumları ve dijitalleştirme süreçlerinde yasal belgelerin yönetimine yönelik standartlar ve rehberler (International Records Management Trust, 2011).

Belgeler ve içerdikleri bilgiler tüm kurumlarda olduğu gibi yerel yönetimler açısından da önemli bilgi varlıklarıdır. Tüm

kamu kurumlarında olduğu gibi yerel yönetimler açısından baktığımızda da belgelerin yönetimlerin ana unsuru olduğunu söylememiz mümkündür. Yerel yönetimlerde belgeler:

- Tartışmalar, kararlar ve kurumsal faaliyetlerin belgelenmesi,
- Gelecekteki kararlara yönelik karar destek mekanizmalarının desteklenmesi ve yeni program ve hizmetleri geliştirmek,
- Yasal emsaller kurmak hak ve yükümlülükleri sağlamak,
- Geçmiş yaşantılara dair örnekler bulmak,
- Kamu çalışmaları ve projelerinin ve taslaklarının dokümanite edilmesi,
- Plan ve kararların dokümanite edilmesi süreçlerinde kullanılmaktadır (Association of Canadian Archivists, 2001).

Yerel yönetim süreçlerinde arşivler kurumsal işleyişe yönelik hukuksal deliller sunan, yerel ve ulusal belleğe yönelik unsurlar barındıran kültürel kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumların fiziksel veya elektronik ortamdaki kurumsal belgelerinin üretiminden korunmasına ve kullanılabilirliğine kadar olan süreçleri içeren belge yönetimi disiplini çerçevesinde arşiv ve arşivciler söz konusu disipline yönelik temel unsurlardır (Odabaş, 2010).

Yerel yönetimler kağıt, video, harita, taslak, fotoğraf, ses kayıtları ve elektronik belgeler gibi farklı fiziksel formlarda belge üretmektedir. Bu çerçevede tüm organizasyonlar gibi yerel yönetimlerde de hayati öneme sahip olan belgeler verimli, etkili ve güvenlik kuralları çerçevesinde yönetilmesi gereken bilgi varlıklarıdır. Yerel yönetimlerde üretilen belgeler yönetsel belgeler ve iş süreçlerine yönelik belgeler olarak iki gruba ayrılmaktadır:

- Yönetsel Belgeler: Yerel yönetimlerin rutin aktiviteleri sonucu ortaya konan belgeler olarak tanımlanmaktadır. Personel kayıtları, ekipman kayıtları, finansal kayıtlar vb. belgeler, faturalar, satın alım kayıtları, personel dosyaları, tamir kayıtları, ödeme belgeleri gibi belgeleri içerebilir. Söz konusu belgelerin çok azı uzun süre kayıt altına alınmayı gerektirir.

- İş süreçlerine Yönelik Belgeler: Söz konusu belgeler yerel yönetimlerin temel fonksiyonlarını kayıt altına alırlar. Yerel yönetimleri temel aktivitelerini, kararlarını, yasal anlaşmalarını, planlama belgelerini, vergilendirme kayıtları gibi belgeleri içerirler. Uzun süre korunmayı gerektiren belgeler olarak ifade edilmektedir (Association of Canadian Archivists, 2001).

Yerel yönetimlerde belge yönetimi sistematığı çerçevesinde belgelerin yönetilmesi önem taşımaktadır. Belirli bir düzende ve sistematikte üretilmeyen belgelerin arşiv süreçlerinde karmaşıklığa neden olduğu varsayılarak işlemlere yönelik bir standartlaşma sağlayan belge yönetimi uygulamalarının önemi yapılan çalışmalarda da belirtilmektedir (Odabaş, 2010). İyi bir belge yönetimi, yönetimlerin tüm kademeleri için temel bileşendir. Belge yönetimi sistemlerindeki yetersizlikler yönetimlerde kurumsal, hukuksal ve düzenleyici yeniliklerin yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Dijital Çağda Arşivlerin ve Arşivcilerin Değişen Rollerini

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişim ve gelişmelerle 1990'lı yıllarda kamu sektöründe de çeşitli reformlar yapılmıştır. İnternetin yaygın kullanımıyla yönetimlerde verimliliği artırmak, hesap verilebilirliği ve şeffaflığı sağlamak imkanları ortaya daha net çıkmıştır. Aynı dönemde elektronik belgelerle söz konusu belgelerin yönetimine yönelik yöntem, teknik ve sorumluluklar da şekillenmiştir. 2000'li yılların ortasında e-devlet hareketleriyle artan miktarda dijital olarak kaydedilmiş, üretilmiş bilgilerin ortaya çıktığını söylememiz mümkündür. Yüksek miktardaki ve çeşitlilikteki elektronik belgelerin ortaya çıkması ile iyi işleyen, vatandaş ve kurumların haklarını gözetilen ve yasalar ve düzenlemelerle hukuksal ve yasal altyapıları desteklenmiş doğru işleyen belge yönetimi sistemlerine ihtiyaç duyulmaya başlamıştır (Wirtz ve Daiser, 2015). Belgeler anlamında değişikliklere neden olan teknolojik gelişmeler ve e-devlet uygulamaları yalnızca yönetim ve işbirliği bağlamında değil aynı zamanda günlük kurumsal iş süreçlerinde köklü değişimlere neden olmuştur. Bu çerçevede etkilenen iş kollarından biri de arşiv ve arşivcilerdir (Runardotter, Mörtberg ve Mirjamdotter, 2011). e-Devlet kapsamında yapılan araştırmalar genellikle bilgi sistemleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede kurumsal içerik

yönetimi süreçleri kapsamında da elektronik arşivleme, elektronik belge yönetimi konuları ön plana çıkmaktadır.

Dijital çağda elektronik belgelerden sorumlu arşiv ve arşivcilerin rollerine yönelik yaşanan önemli değişimler olduğunu söyleyebiliriz. Dijital ortamda üretilen belgelerin artmasıyla birlikte iyi işleyen bir e-arşiv sisteminin önemi de artmıştır. Bu çerçevede e-devlet uygulamalarının en önemli fonksiyonu olan elektronik belge yönetimi sistemleri (Eroğlu, 2013) ise bugün ve gelecekte erişilebilir yüksek kalitede güvenilir ve otorite dijital bilgiler sağlanması, üretilmesi ve paylaşımı adına önem kazanmıştır. Yapılan çalışmalarda kamu yöneticilerin bu bağlamda elektronik belge yönetimi sistemlerini göz ardı ettikleri belirtilerek iyi işleyen bir elektronik belge yönetimi ve elektronik arşiv sisteminin e-devlet uygulamalarındaki başarının ön şartı olduğu vurgulanmıştır (Runardotter, Mörtberg ve Mirijamdotter, 2011).

Arşivler toplumların hafıza kurumları olarak bilinmektedirler. Bu çerçevede kamu kurumları arşivleri ise kamunun işleyişleri sonucu ortaya konan bilgilerin koruyucuları olarak tanımlanabilir. Dijital çağ ile birlikte ortaya çıkan dijital belgeler arşivciler açısından düşünüldüğünde belgelerin korunmasından öte arşivciliğe farklı bir bakış getirerek belgelerin korunması değil dijital kayıtların kopyalanmasının korunması yeteneğini getirdiği yapılan bir çalışmada vurgulanmaktadır (Duranti, 2001b). Bu noktadan hareketle dijital belgelerin özgünlüğü aşağıdaki unsurların garanti edilmesi durumunda sağlanabilmektedir (Duranti, 2001c):

- Doğru verilerin düzgün bir şekilde saklanması,
- Depolama aşamasında verilerde herhangi bir değişiklik olmadığının garanti edilmesi, bütünlüğünün bozulmaması,
- Depolamadan önce verilerin yasal haklarının belirlenmesi,
- Verilerin uygun hiyerarşik düzene tabi tutulduğu ve her aşamanın eksiksiz gerçekleştiğinin garantisinin sağlanması.

e-devlet uygulamalarıyla birlikte ortaya çıkan yeni ilişkiler ve yapılar arşiv yönetimini de etkilemiştir. Bu çerçevede teknolojinin kullanımı ile değişen arşiv yaklaşımları yalnızca teknolojileri değil aynı zamanda, değişen yöntemler, etik

konular ve güvenilir resmi belgeler üretmek üzerine yoğunlaşmıştır. (Meijer, 2003). Teknolojinin gelişmesi arşivlerin organizasyonel süreçlerin delilleri ve kurumsal hafıza mekanizmaları olarak da değişmesine neden olmuştur (Runardotter, Mörtberg ve Mirijamdotter, 2011). Arşiv yönetimini etkileyen e-devlet yapılarının gelişiminin yeni ilişkiler ve yapılar ortaya koyduğu görülmektedir. Bu noktada modern arşivler yalnızca teknolojik gelişmeleri değil aynı zamanda değişen teknolojilerden etkilenen yönetim kültürünü de yansıtmaktadır (Lubar, 1999). Bu çerçevede arşivlerin ve arşivcilerin e-devlet süreçlerinde dijital çağa uygun yaklaşımlar kullanmalarının yalnızca gelecek kültür mirasına etkilerinin olmayacağı aynı zamanda bugünün kamu yönetimlerinin de verimliliğine ve etkinliğine katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

e-Uygulamalar ile birlikte arşivciler, kullanıcılar ve arşivler arasındaki roller de etkilenmiştir. Geleneksel arşivleme yaklaşımlarında belgelere erişim bir refakatçi aracılığıyla sağlanmaktadır (McKemmish, 2005). e-Devlet uygulamalarındaki gelişmeler arşivcilerin arşiv ve kullanıcıları arasındaki arabulucu rolünü değiştirmiş ve arşivciler kurumsal işlemlerin kanıt taşıyıcısı ve toplumsal bellek koruyucusu rolünü almaya başlamıştır (Runardotter, Mörtberg, & Mirijamdotter, 2011, s. 75). Bilgi teknolojileriyle elektronik belgelerin dağıtımı ve kopyalama olanakları artmıştır. Bu çerçevede arşivciler arşivlerdeki belgelerin yalnızca “koruyucu” ya da “aracı”ları değil bu belgelerin düzenlenmesiyle ilgili süreçlerde görev alan ve erişim sağlayan profesyonellere dönüşmüştür (Runardotter, 2007). Arşivciler ayrıca yazılım ve donanıma göre şekillenen erişim uygulamalarını azaltmak adına ulusal ve uluslararası standartları oluşturma ve bu standartları kullanma konusunda sorumlulukları bulunan kişilerdir (Jimerson, 2009). Bu çerçevede arşivcilerin teknolojik uygulamalarla yapılandırılan arşiv sistemlerini anlamaları ve kullanıma yetkin olmaları gerekliliği ortaya çıkmaktadır.. Bu çerçevede arşiv ve arşivlerinin koruyucu rollerinin değişerek düzenleyici ve erişimi kolaylaştırıcı olması beklendiği belirtilmektedir (Dollar, 1992; Runardotter, 2007). Dahası elektronik bilgi sistemlerinde yürütülen süreçler nedeniyle arşivcilerin elektronik belgelere erişilmesine yönelik stratejiler üretmeleri daha belgelerin teknik ve hukuksal anlamda yaratıcılarını korumalarına yönelik politikalar üretmeleri gerektiği de vurgulanmaktadır (Dollar, 1992; Runardotter, 2007). Yeni dinamik sistemler ve

yönetimlerde açıklık ilkeleri ile arşivcilerin rolleri kolaylaştırıcılar olarak değişmiştir (Runardotter, Mörtberg ve Mirijamdotter, 2011). Kağıt tabanlı sistemler için kullandığımız arşivcilerin koruyucu rolleri bilgi iletişim teknolojileriyle değişerek arşiv materyallerinin üzerinde entelektüel kontrol sağlayan, arabulucular olarak görev yapan ve bireylerin arşiv materyallerine erişimlerini kolaylaştırmak adına sistemler uygulayan kolaylaştırıcılar haline almıştır. Günümüzde kamu politikalarında sanki dijital teknolojilerin arşivcilerin yerlerini alacakları gibi bir anlayış görülmektedir. Dijital süreçlerde materyallerin uzaktan ve kişisel bilgisayarlarla erişilebilir olmaları arşivcilere bir tehdit gibi algılanmaktadır.

Bu çerçevede literatürde dijital çağda arşivcilerin rollerinin ve görevlerinin değişmediği sadece işlerini yapma biçimlerinin değiştiğinin savunulduğu görülmektedir (Duranti, 2001a). Günümüzde de arşivciler hala belgelerle, belge üreticileriyle, belge yayıncılarıyla çalışıyorlar. Materyallerini yönetiyorlar, korunmasını sağlıyorlar ve kullanıcılarının erişimlerini sağlıyorlar. Dijital çağda temel arşiv süreçlerin hiçbirinin değişmediği fakat bu süreçleri yapma yöntemlerinin değiştiği belirtilmektedir. Yani kağıt formundaki ya da fiziksel formlardaki materyallere uygulanan tekniklerin dijital çalışmalara uygulanabilirliğinin olduğunu söylemek pek mümkün değil. Bu bağlamda söz konusu süreçlere yönelik yöntemlerin değiştiği görülmektedir. Yapılan çalışmalar çerçevesinde düşündüğümüzde arşivcilerin rollerinin tam tersine genişlediğini görmekteyiz.

Gelişen teknolojik ortamlar kullanıcı yapılarında da değişikliklere neden olmuştur. Bu çerçevede değişen kullanıcı profilleri açısından düşünüldüğünde arşivlerde danışma hizmetlerinin de yeniden şekillenmesi gerektiği söylenmektedir (Runardotter, 2007). Dahası elektronik belgelerin zaman içinde erişimine yönelik araç ve tekniklerin geliştirilmesi, belge sahiplerinin haklarını ve gizliliklerini koruyan politika ve prosedürlerin formüle edilmesi gerekmektedir. Bu süreçlerde arşivcilerin önemli rol oynayacakları aşiktardır. Arşivciler ayrıca gelecek nesilleri şekillendiren bireyler olarak da görülmektedir (Jimerson, 2009). Özellikle hesap verilebilirlikle ilgili konularda önemli bir yapı olan kamu arşivlerinde bir arşivcinin hedefi belgeleri güvenilir, doğru ve özgün bir biçimde muhafaza etmek olacaktır. Nitekim literatürde de kamuda arşivcilerin çalışmalarının, hesap

verilebilirlik, açık devlet ve sosyal adaleti temsil ettiği vurgulanmaktadır (Jimerson, 2009).

Literatürde kurumlarda arşivsel konular ve dijital korumaya yönelik yeterli hizmetler sunulmadığında ortaya çıkacak sonuçların yeterince anlaşılmadığı vurgulanmaktadır (Runardotter, 2007). Bu çerçevede arşivcilerin yönetim ekiplerinin içinde stratejik rol oynayabileceklerini söylemek mümkündür. Ayrıca kamu yöneticileri tarafından hazırlanan koruma stratejileri ve kurumlara yönelik politika dokümanlarının hazırlanmalarında arşivcilerin önemli bir rol oynayacakları yapılan çalışmalarda da vurgulanmaktadır (Runardotter, Mirijamdotter ve Mörtberg, 2007). Bu kapsamda söz konusu politikaların kurumlarda kamu yöneticileri, bilişim profesyonelleri ve arşivciler arasındaki koordinasyon ve işbirliği çerçevesinde oluşturulması önemlidir (Duranti, 2001a). Bu bilgiler doğrultusunda arşivcilerin geleneksel arşiv uygulamalarının ötesinde diğer disiplinlerle entegre bir şekilde çalışmaları gerektiğini söylemek mümkündür.

Arşivciler toplum hafızasına yönelik kayıtlarının korunmasında da aktif rol almaktadır. Bu kapsamda arşivcilerin dijital çağa uyum sağlayamamaları durumunda toplumun hafızasının korunmasının mümkün olmayacağı belirtilmektedir (Pearce-Moses, 2007, s.16). Bu kapsamda günümüzde arşiv ortamlarının hem kağıt tabanlı hem de dijital çağ ile uyumluluk gösterecek bir işleyişte yapılandırılması önemlidir. Arşivler kamu hizmetlerinde olmazsa olmaz yapılarıdır. Özellikle e-devlet uygulamaları çerçevesinde omurga hizmet olarak sayılan elektronik belge yönetimi uygulamalarıyla (Özdemirci, 2016) kurumlarda değişen arşivler ve arşivcilere yönelik roller, arşivcilerin geleneksel arşiv uygulamalarının ötesinde diğer disiplinlerle entegre bir şekilde çalışmalarının önemini yansıtmaktadır. Yapılan çalışmalarda da modern çağda arşivcilerin sistem tasarımına yönelik daha aktif-eğitilmiş olmaları gerektiği vurgulanarak arşivcilerin sistemlerin programcısı değil tasarımcıları olmaları gerektiği, Arşivlere yönelik politika geliştirme süreçlerinde sorumlu olmaları gerektiği vurgulanmıştır (Dollan, 1992).

Sonuç ve Öneriler

Değişen teknolojilerle basılı ortamdaki dijital ortama aktarılan ve dijital ortamda üretilen belgeler, arşiv hizmetlerine yönelik

değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede dijital çağ uygulamaları ve teknolojileri ile birlikte arşivler de değişim ve arşiv süreçlerinde dönüşümlerini ortaya koymuşlardır. Geleneksel olarak belge yönetimi süreçleri; belgelerin sisteme manuel olarak alınması kaydedilmesi, fiziksel arşiv sistemlerinde uzun süre korunması gibi kağıt tabanlı sistemlere dayanmaktaydı. Geleneksel stabil arşiv süreçlerinde arşivcilerin rolleri daha çok arşivle kullanıcılar arasındaki koruyucular olarak şekillenmiştir. Gelişen tarama ve dijitalleştirme olanakları çerçevesinde erişim, kullanılabilirlik ve koruma yöntemleri değişerek sistemler elektronik ortama taşınmıştır. Bu çerçevede arşivcilere yönelik roller de değişerek daha dinamik bir konuma gelmiştir.

Kamu yönetimi açısından ele alındığında kamu arşivlerinin toplumların hafızasını oluşturan en önemli unsurlar olduğunu söylemek gerekir. Bu çerçevede özellikle kamu kurumlarında çalışan arşivcilerin politik baskılar çerçevesinde dengede tutmaları gereken bir görevleri olduğunu söylememiz mümkündür. Ortaya konan belgelerin seçilmesi, yorumlanması ve gelecekte neyin önemli olacağına yönelik uzun vadede koruma planlarının modern teknolojiler çerçevesinde yapılmasına yönelik önemli görevleri vardır. Özellikle e-devlet uygulamalarıyla yaygınlaşan elektronik belgelere yönelik en önemli zorluklardan biri herhangi bir iz bırakmadan dijital belgelerin değiştirilebilir olmasıdır. Bu çerçevede dijital belgelerin üretiminden depolanmasına ve yeniden erişimine kadar olan süreçlerde yetkilendirme işlemlerinin arşiv bilimi öğretileri kapsamında modern çözümlerle doğru bir şekilde yapılması önemlidir .

Teknolojik dönüşümler arşivcilerin sorumlulukları ve rollerinde bir belirsizliğe neden olmuştur. Arşivcilerin çalışma araçlarının yalnızca teknolojik araç gereçler olmaması aynı zamanda basılı formatlardaki unsurlarında varlıklarını sürdürüyor olması bu belirsizliğin ana nedenidir olarak yorumlanabilir. Geleneksel arşiv süreçleri devam ederken yeni teknolojilerin eski süreçlere adapte edilerek devam edilmesi gerekmektedir. Modern yaklaşımlarda arşivcilerin güncel teknolojilere aşina olması beklenirken arşiv sistemleri geliştirilirken belgelerin dijital ortamda uzun süre korunmasına rehberlik etmeleri de beklenmektedir. Bu çerçevede söz konusu sistemlerde basılı veya elektronik formattaki arşivsel materyallerin erişimi konusu da bir diğer noktadır. Bu noktada arşiv malzemelerine

yönelik üstveri kullanımı önemli olmaktadır. Gelecek kuşaklara aktarılabilecek toplumsal miraslar olan arşivlerin bu çerçevede modern kurumlarda yalnızca elektronik ortamlarda yürütülebiliyor olması karar vericileri söz konusu süreçlerde yalnızca bilişim personelinin yeterli olabileceği yanılgısına sürüklememelidir. Söz konusu süreçlerde ortak çalışma kapsamında arşivcilerin sistem tasarımı, iş akış analizleri, proje yönetimi, sistem analizi, arşiv politikalarının belirlenmesi, erişim yönetimi, resmi belgelerin saklanma koşulları gibi konulardaki katkıları önemlidir. Diğer yandan dijital teknolojilerle birlikte arşivcilerin koruyucu rolleri arşivsel materyallere erişimi kolaylaştırmaya doğru değişim göstermiştir.

Genel olarak modern arşiv süreçlerinde belgelerin güvenli bir biçimde bütünlükleri bozulmadan uzun süre saklanmalarına yönelik konuların arşivcilerin rollerini genişletmiştir. Diğer yandan değişen kullanıcı profilleri arşivlerin ve arşivcilerin hizmet sunumunda değişikliklere neden olan bir diğer unsurdur. Bu çerçevede dijital yerliler olarak adlandırılan kullanıcı gruplarının beklentileri çerçevesinde arşivlerin kamusal belgelere elektronik ortam üzerinden sürekli erişim sağlaması, açık erişim beklentilerini karşılaması, kullanıcı odaklı hizmet sunumlarını gerçekleştirmesi, arşiv materyallerini elektronik ortamda çok fonksiyonlu olarak yayınlaması dijital çağda değişen arşiv hizmetlerini ifade etmektedir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde günümüzde değişen kullanıcı profilleri dikkate alındığında arşivcilerinin değişen rollerine yönelik beklentiler aşağıda sıralanmaktadır:

- Kullanıcı odaklı ve buna bağlı olarak kullanıcı ihtiyaçlarına önceden cevap verebilen, web teknolojilerini benimseyen,
- Uzun süre koruma politikaları çerçevesinde arşiv ve belge yönetimi sistemlerinde işbirliklerine açık,
- Yaşam boyu öğrenmeyi destekleyen ve arşiv hizmetlerini söz konusu süreçler kapsamında tasarlayan,
- Arşiv hizmetlerinin geliştirilmesine arşiv prosedürleri ve işleyişlerine yönelik mevzuata ve standartlarla ilgili bilgi sahibi,
- Arşiv malzemelerinin korunmasına yönelik, uzun süreli koruma yöntemleri konusunda bilgili,
- Arşiv malzemelerinin entelektüel mülkiyet haklarının

korunmasına yönelik kendilerini geliştiren, elektronik ortamda bilgi ve verilerin güvenliği ve telif haklarına yönelik mevzuat ve standartlara hakim,

- Arşivsel materyallerin korunması ve yeniden erişilebilirliğini sağlayacak tanımlama (Üstveri standartları ve protokoller) standartlarına ve kullanımlarına yatkın bireyler olmaları beklenmektedir.

Değişen teknolojik ortamlarla birlikte arşivciler de kişisel ve profesyonel hayatlarında teknoloji uygulamalarını adapte etmişlerdir. Bu kapsamda yerel yönetimlerin arşiv hizmetleri ve arşivciler için, değişen arşiv ortamlarını ve bu ortamlara yönelik teknik, yasal ve hukuksal altyapıyı oluşturması önemlidir. Yerel yönetimlerde mevcut arşiv hizmetlerinde yer alan personelin eğitime yönelik hizmetiçi eğitimlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Son olarak arşiv hizmetlerinde istihdam edilecek yeni personellerin konuyla ilgili eğitim almış bilgi profesyonellerinden oluşması önemli görülmektedir.

Kaynakça

Akgül, A., E. (2016, Şubat). *e-Devlet uygulamaları ve güven ilişkisi üzerine bir deg_ erlendirme*. Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Uşak. 13 Nisan 2016 tarihinde <http://ab.org.tr/ab16/bildiri/92.pdf> adresinden erişildi.

Association of Canadian Archivists. (2001). *Municipal archives*. _Vancouver: Association of Canadian Archivists_. 10 Şubat 2016 tarihinde http://www.archivists.ca/sites/default/files/Attachments/Outreach_attachments/Municipal-Archives-Booklet.pdf adresinden erişildi.

Berger, J.,B. ve Rose, J. (2015) Nine Challenges for e-Government Action Researchers. *Journal of Electronic Government Research (IJEGR)*. 22 Nisan 2016 tarihinde <http://www.igi-global.com/journal/international-journal-electronic-government-research/1091> adresinden erişildi.

Cook, T. (2007). Electronic records, paper minds: the revolution in information management and archives in the post-custodial and post-modernist era. *archives & social studies: A Journal of Interdisciplinary Research* 1(0)._

- Dikopoulou, A. ve Mamma, E. (2011, Mayıs). *The role of records management (RM) as a component of efficient e-government*. Budapeşte: DLM Forum Members Meeting toplantısında sunulan bildiri.
- Dollar, C.,M. (1992). *Archival theory and information technologies. The impact of Information Technologies on Archival Principles and Methods*. University of Macerata.
- Duranti, L. (2001a). The impact of digital technology on archival science. *Archival Science*, 1(1), 39-55.
- Duranti, L. (2001b). Concepts, principles, and methods for the management of electronic records. *The Information Society*.17, s. 271-279.
- Duranti, (2001c). The impact of digital technology on archival science. *Archival Science*. 1, 39-55.
- Erdal, M. (2003). *İnternet'te Ablaki Sorunlar ve Suçla Mücadelede Kamu yönetiminin Sorumlulukları*”, Murat Erdal (Yay. Haz.), Elektronik Devlet Paneli (15.10.2003) Kitabı içinde (s. 109–127), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 2003.
- Eroğlu, ř. (2013). *e-Devlet kapsamında kurumsal bilgi sistemlerinin değerlendirilmesi: İçişleri Bakanlığı örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- European Commission (2015). *E-Government in the European Union*. 10 Nisan 2016 tarihinde <http://ec.europa.eu/isa/documents/publications/egoveuropeanunionmay2015.pdf> adresinden erişildi.
- Gilliland-Swetland, A. J. (2000). *Enduring paradigm, new opportunities: the value of the archival perspective in the digital environment*. Washington: Council on Library and Information Resources.
- International Records Management Trust. (2004). *The e-records readiness tool*. London: International Records Management Trust.
- International Records Management Trust. (2009), *Integrating records management in ICT systems: good practice indicators*. 10 Nisan 2016 tarihinde: http://www.irmt.org/documents/educ_training/term%20resources/IRMT_Good_Practice_Indicators.pdf adresinden erişildi.
- International Records Management Trust. (2011). *Managing*

records as reliable evidence for ict/ e-government and freedom of information: A country strategy for managing records as reliable evidence for ict/ e- government and freedom of information. London: International Records Management Trust.

Jimerson, R. (2007). Archives for all: professional responsibility and social justice. *Am Arch* 70, 252–281.

Jimerson, R. (2009). *Archives power. Memory, accountability, and social justice*, Chicago: SAA

Kandur, H. (1998). *Belediyelerde arşiv yönetimi*. İstanbul: Remak

Kesim, H. K. ve Petek, A. (2005). Avrupa Komisyonu'nca belirlenen iyi yönetişimin ilkeleri çerçevesinde Türk Kamu Yönetimi reformunun bir eleştirisi. *TODAIE Dergisi*, 38(4)

Klareld, A. (2015, Ağustos). *Proactivity postponed? 'Capturing' records created in the context of e-government – a literary warrant analysis of the plans for a national e-archive service*. Electronic Government (EGOV) and 7th Electronic Participation (ePart) toplantısında sunulan bildiri, Yunanistan.

Lubar, S. (1999). Information Culture and the Archival Record. *American Archivist*, 62(1), 10-22.

Mazepe, P. and Sebina, M. (2003, Temmuz). *Freedom of information, records management and good governance. Any symbolic relationship?*. XVII BIENNIAL Eastern and Southern Africa Region, General Conference on Archives, Society and Good Governance, Branch of the International Council on Archives konferansında sunulan bildiri, Mozambik.

McKemmish, S. (2005). *Archives: recordkeeping in society*. Centre for Information Studies, Charles Sturt University. University of Technology, Luleå._

Meijer, A. (2003). Trust this document! ICTs, authentic records and accountability. *International Journal on Recorded Information - incorporating 'Archives and Museum Informatics*, 3(3), 275-290. doi: 10.1007/s10502-004-1287-z

Ndenje-Sichalwe, E. (2011, Haziran). *The Role of records management in the implementation of public service reform programme in Tanzania. XXI Bi-Annual East and Southern Africa Regional Branch of the*

- International Council on Archives (ESARBICA) General Conference on Access to Information: Archives and Records in Support of Public Sector Reform in Context* konferansında sunulan bildiri. Mozambik: ICA.
- Odabaş, H. (2010). e-Devletin temel bileşeni: Elektronik belge yaklaşımları ve yönetimi. *46. Kütüphane Haftası*. 29 Mart-4 Nisan 2010, Milli Kütüphane, Ankara.
- Özdemirci, F. (2015). Bütünleşik e-Kurum Sistemleri ve Kurumsal Yapılanmalara Yansıması: Ankara Üniversitesi *e-BEYAS Uygulaması ve Kurumsal Yapılanma*. Özdemirci, F., Özel, N., Çakmak, T., Akdoğan, Z. ve Yalçınkaya, B (Yay, Haz) *e-BEYAS 2015 Sempozyumu: Kurumsal Belleklerin Geleceği: Dijitalleştirme-Elektronik Arşiv-Elektronik Belge Yönetimi Sempozyumu* içinde Ankara: Ankara Üniversitesi BEYAS Koordinatörlüğü, 2016.
- Pearce-Moses, R. (2007). Janus in Cyberspace: Archives on the Threshold of the Digital Era. *The American Archivist*, 70(1), 13-22.
- Rahman, H. (2007, Aralık). e-Government readiness: from the design table to the grass roots *Proceedings of the 1st International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance* içinde Macao, China, ACM International Conference Proceedings Series.
- Runardotter, M., Mörtberg, C. ve Mirijamdotter, A. (2011). The changing nature of archives: whose responsibility?. *Electronic journal of e-government (Ejeg)*, 9(1), 68-78.
- Runardotter, M. (2007). *Information technology, archives and archivists – an interacting trinity for long-term digital preservation*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dept. of Business Administration and Social Sciences, Luleå
- Saraçbaşı, Y. (2010). *Türkiye’de E-Belediyecilik Uygulamalarında Belediye Vatandaş İlişkisi: Malatya Belediyesi Örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Isparta: SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Serenli, A. (2013). Türkiye’de Yerel Yönetimlerin E-Devlet Uygulamaları Kapsamında Büyükşehir Belediyeleri Web Sitelerinin İşlevselliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21 (1). s.223-234.

- Spirakis, G., Spiraki, C., ve Nikolopoulos, K. (2010). The impact of electronic government on democracy: E-democracy through e-participation. *Electronic Government*, 7(1), 75-88.
- Toksöz, F. (2008). *İyi Yönetişim El Kitabı*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Uğur ve Öner (2004). Bilgi toplumu sürecinde yerel yönetimlerde eğitim-bilişim teknolojilerinden yararlanma: Türkiye’de e-devlet uygulamaları, *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(1), 49-60.
- Wirtz, B.W.ve Daiser, P. (2015). *e-Government: Strategy process instruments*. 15 Nisan 2016 tarihinde http://berndwirtz.com/downloads/WirtzDaiser_2015_E-Government.pdf. adresinden erişildi.